

НАДБАННЯ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МОЛОДІ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

Статтю присвячено аналізу вітчизняної та зарубіжної історико-педагогічної наукової літератури з метою з'ясування проблемних питань та визначення перспектив у професійній підготовці підлітків з особливими потребами.

Ключові слова: особливі потреби, інваліди, обмежені можливості, професійна підготовка.

Основною тенденцією державної політики в країнах світу та Європейського Союзу є толерантне ставлення до дітей-інвалідів як до повноцінних членів суспільства, які мають рівні права та можливості для навчання, роботи, громадської діяльності тощо. Сьогодні важливого значення набуває питання професійної підготовки та професійної реабілітації підлітків з особливими потребами. Питанню виховання, навчання та професійної підготовки цих дітей приділяють велику увагу науковці всіх країн світу.

Дослідження трудової діяльності дітей з особливими потребами (В.В. Засенко, М.Д. Ярмаченко) засвідчують, що вони можуть успішно опанувати досить широке коло спеціальностей та плідно працювати в багатьох галузях народного господарства. Питання становлення в Україні професійно-технічної освіти та законодавчого забезпечення професійної реабілітації інвалідів вивчала Т.Є. Єжова [5]. Проблемі вдосконалення професійно-трудового навчання з метою більш якісної підготовки підлітків з особливими потребами до самостійного життя та трудової діяльності присвятив свої дослідження В.І. Бондар [1].

Мета статті полягає в аналізі наукових та історико-педагогічних джерел, присвячених проблемі професійної підготовки підлітків з особливими потребами, визначенні надбань та перспектив роботи фахівців у цьому напрямі.

Як відомо, одним із основних завдань соціально-педагогічної діяльності з дітьми з особливими потребами є сприяння їх інтеграції у суспільне життя завдяки професійно-трудої реабілітації, яка покликана забезпечити дітям зазначеної категорії умови для професійної діяльності відповідно до їхніх можливостей та інтересів.

Упродовж багатьох років в Україні більшість дітей з особливими потребами здобували освіту у спеціальних закладах, які й нині залишаються для них традиційною та провідною формою навчання. Але вони не могли забезпечити підготовку фахівців високої кваліфікації.

На початку 60-х рр. ХХ ст. законодавчо було закріплено право підлітків з особливими потребами на здобуття професійно-технічної, середньої спеціа-

льної і вищої освіти, визначено коло доступних для них спеціальностей і протипоказані для таких людей роботи. У всіх спеціальних школах, за винятком допоміжних, учні здобували не тільки загальну освіту, а й проходили початкову професійно-трудову підготовку за однією спеціальністю промислового чи сільськогосподарського виробництва. Замість двох етапів трудового навчання було виділено три: ручна праця, загальнотехнічна підготовка, професійна підготовка. Крім того, на професійно-трудову підготовку учнів спеціальних шкіл відводилось майже у два рази більше часу, ніж у масовій школі.

Відділи народної освіти разом з відділами Всеросійського товариства сліпих і Всеросійського товариства глухих розробляли план працевлаштування випускників спеціальних шкіл. Традиційно професійна підготовка учнів спеціальних шкіл здійснювалась за такими спеціальностями, як: столярна, слюсарна, шевська, швацька, картонажно-палітурна справа. Тепер для кожної спеціальної школи визначався профіль професійно-трудової підготовки з урахуванням потреб народного господарства та виробничого оточення школи.

У другій половині 70–80-х рр. ХХ ст. було прийнято постанови Ради Міністрів СРСР та Української РСР про заходи щодо покращення навчання, працевлаштування та обслуговування осіб з дефектами розумового та фізичного розвитку (1975 р.). Рішення Пленумів ЦК КПРС (червень 1983 р., квітень 1985 р.) та сесії Верховної Ради СРСР (1894 р.), яка ухвалила “Основні напрями реформи загальноосвітньої і професійної школи”, висунули перед соціальними педагогами завдання перебудови системи навчання дітей та підлітків із психофізичними вадами з метою забезпечення кращої підготовки до життя і праці. Значну увагу приділено вдосконаленню професійно-трудової підготовки і роботи щодо профорієнтації у спеціальних навчальних закладах. Від профорієнтації залежать вибір професії, якість працевлаштування, ефективність соціально-трудової адаптації випускників спеціальних шкіл. Тому головним напрямом удосконалення профорієнтаційної роботи у спеціальних школах було виховання в учнів інтересів і схильностей саме до рекомендованих видів праці з урахуванням особливостей їх розвитку і потенційних можливостей. Так, дітей з порушеннями опорно-рухового апарату готували за такими спеціальностями, як: ремонтник побутової техніки, машинопис, рахунково-бухгалтерська праця. Дітей з порушеннями зору навчали працювати в галузях електро- і радіомонтажу та металообробки.

Робота щодо вдосконалення професійно-трудової підготовки в зазначений період здійснювалась за такими напрямками, як: підвищення рівня освіти у спеціальних школах; підвищення ролі ручної праці як корекційно-виховного й компенсаційного засобу і як засобу підготовки до оволодіння виробничою спеціальністю; упровадження нових профілів виробничих кваліфікацій з урахуванням сучасних потреб промислового, сільськогосподарського виробництва та сфери обслуговування; перебудова майстерень; розробка нових методів трудового навчання; упровадження в навчальний процес виробничої практики на виробничих і сільськогосподарських під-

приємствах. Отже, отримана професійно-трудова підготовка у більшості випадків визначала професію, яку обирають учні після закінчення навчального закладу.

Як відомо, розумово відсталі діти становлять найчисленнішу категорію аномальних дітей. У досліджуваний період було обґрунтовано і затверджено відкриття в усіх допоміжних школах дев'ятих класів з метою продовження терміну профпідготовки учнів, що дало можливість для навчання за такими спеціальностями, як: столяр, маляр, штукатур, слюсар, швацька, взуттєва та сільськогосподарська праця.

Починаючи з 1991 р., Уряд України затвердив низку положень, спрямованих на забезпечення інвалідам рівних з іншими категоріями дітей можливостей для участі в усіх сферах громадського життя, та розробив Правила щодо зрівняння можливостей інвалідів. Так, згідно із Законами України “Про освіту” (1991 р.), “Про професійно-технічну освіту”, “Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні” (1991 р.), держава гарантує інвалідам загальну й професійну освіту на рівні, що відповідає їхнім здібностям і можливостям, надає інвалідам усіх груп переважне право на зарахування до вищих навчальних закладів I–IV рівнів акредитації, забезпечує їм право працювати на підприємствах зі звичайними умовами праці. Значна роль відводилась профорієнтаційній роботі. Треба було прищепити інтерес і підготувати до такої професії, яка б була під силу учню-інваліду, а потім допомогти йому влаштуватись на виробництво або в інший навчальний заклад для продовження навчання.

Отже, трудове навчання та профорієнтація у спеціальній школі передбачали систему трудотерапії, спрямовану на відновлення, компенсацію й розвиток трудових умінь та навичок, які становлять основу для професійної підготовки. Трудова і професійна підготовка здійснювалась у навчально-виробничих майстернях, навчально-дослідному сільському або садовому господарстві під постійним медичним наглядом.

На сучасному етапі розвитку суспільства дуже важливо не тільки допомогти дитині з особливими потребами здобути спеціальність, а й влаштуватись за фахом. Для цього передбачається кооперація спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів з професійно-технічними навчальними закладами з трудової підготовки осіб з фізичними вадами. Система профорієнтаційної роботи у спеціальних навчальних закладах повинна мати такі напрями, як: професійна освіта, профдіагностика, профконсультація, профвідбір, професійна адаптація [2].

Доцільно звернути увагу на те, що унікальний досвід організації навчально-виховного процесу молоді з інвалідністю в інтегрованих студентських групах в умовах дистанційного навчання нагромаджено у Відкритому міжнародному університеті розвитку людини “Україна” та у 26 його філіях у всіх регіонах країни, де навчається близько 2 тисяч студентів. Широкий спектр спеціальностей надає інвалідам можливість самовизначення і самореалізації залежно від індивідуальних здібностей.

Цікавий проект зі створення Центру духовно-інтелектуального розвитку та професійної реабілітації молоді з обмеженими фізичними можливостями впроваджує Донбаський інститут техніки та менеджменту МНТУ, який передбачає створення бази даних інвалідів північного регіону Донбасу з метою щорічного визначення стратегічних і пріоритетних напрямів у сфері медичної, педагогічної, соціально-психологічної і професійної реабілітації інвалідів, вивчення потреби у відповідних робочих місцях. Крім того, в цьому ж регіоні на базі Національної металургійної академії створено Регіональний центр освіти інвалідів [3].

У вищих навчальних закладах Донецької області навчається 856 сиріт. У 2002 р. почали діяти обласні програми “Дитячі долі” та “Від серця до серця”. У 10 професійно-технічних навчальних закладах здобувають професійну підготовку 766 осіб з обмеженими можливостями фізичного й розумового розвитку [6].

Вкладаючи значні матеріальні й духовні ресурси у справу організації соціально-педагогічної роботи з дітьми з особливими потребами, суспільство сподівається на те, що трудовий потенціал кожного випускника спеціальної школи буде ефективно використаний у народному господарстві. Але, за статистичними даними, 15–20% випускників спеціальних шкіл не влаштовуються на роботу, тільки 30–40% одержують роботу за спеціальностями, здобутими в освітньому закладі. Решта підлітків змушена перенавчатись, щоб оволодіти іншою спеціальністю, або переходити на підсобні роботи, що не потребують спеціальної підготовки. Частина дітей залишається на утриманні батьків. Таким чином, через педагогічні й соціальні обставини, зокрема послаблення уваги суспільства до потреб спеціальних освітніх закладів, їх матеріально-технічного оснащення, розрив раніше налагоджених зв'язків спеціальної школи з промисловим і сільськогосподарським виробництвом, соціально-трудова адаптація підлітків з особливими потребами не може досягти високого рівня ефективності.

Висновки. Сьогодні актуальною залишається проблема підготовки випускників спеціальних шкіл до трудової діяльності та самостійного життя. Саме працівники спеціальних освітніх закладів повинні допомогти кожному учню обрати подальший життєвий шлях. Це стосується, насамперед, вибору професії та працевлаштування. Соціально-педагогічна діяльність із підлітками з особливими потребами в напрямі професійної підготовки має здійснюватись з урахуванням наявності в тому чи іншому регіоні підприємств певного профілю. Крім того, треба відкривати у спеціальних навчальних закладах класи допрофесійної підготовки та профорієнтації. У профорієнтації треба ширше використовувати гурткову роботу та засоби масової організації.

Список використаної літератури

1. Бондарь В.И. Развитие теории и практики профессионально-трудового обучения учащихся вспомогательных школ Украины (1917–1990 гг.) : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01, 13.00.03 / В.И. Бондарь. – К., 1992. – 41 с.

2. Василькова Ю.В. Методика и опыт работы социального педагога : учеб. пособ. для студ. высш. учеб. заведений / Ю.В. Василькова. – 2-е изд., испр. – М. : Академия, 2004. – 160 с.
3. Дьяченко В. Комплексна реабілітація – шлях створення рівних можливостей / В. Дьяченко // Соціальний захист. – 2006. – № 11. – С. 7–11.
4. Ермаков В.П. Состояние и некоторые перспективы производственного обучения учащихся школ для слепых детей / В.П. Ермаков // Дефектология. – 1975. – № 1. – С. 45–49.
5. Єжова Т.Є. Законодавче забезпечення професійної реабілітації інвалідів по слуху в Україні (історичний аспект) / Т.Є. Єжова // Педагогіка і психологія. – 2005. – № 3 (48). – С. 142–148.
6. Тесленко В.В. Можливості промислового регіону в соціально-педагогічній підтримці дітей-інвалідів / В.В. Тесленко // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2005. – № 4. – С. 11–13.

Стаття надійшла до редакції 13.09.2013.

Иноземцева С.В. Достояние, проблемы, перспективы профессиональной подготовки молодежи с особыми потребностями

Статья посвящена анализу отечественной и зарубежной историко-педагогической научной литературы с целью выяснения проблемных вопросов и определения перспектив в профессиональной подготовке подростков с особыми потребностями.

Ключевые слова: *особые потребности, инвалиды, ограниченные возможности, профессиональная подготовка.*

Inozemtseva S. Heritage, problems, perspectives of professional training of young people having special needs

The article is devoted to the analysis of domestic and foreign historical and pedagogical scientific literature carried out to discover problematic issues and to assess perspectives in professional training of teenagers having special needs. In the early 1960-s teenagers having special needs acquired the right to obtain professional education by law, and specialities accessible for them were determined. Departments of public education in collaboration with All-Russian societies of blind and deaf people developed the plan of job placement for special school graduates and determined the type of professional and labour training for special schools. In the second half of 1970–1980-s the great attention was given to improvement of professional and labour training and vocational guidance in special educational institutions. In the 1990-s children having special needs were prepared for professions they were able to master, helped to get a job at manufacture or to enter another educational institution to continue their education.

Key words: *special needs, invalids, limited abilities, professional training.*